

Pomogáts Béla

**Magyar irodalom kisebbségben
(Erdély és Felvidék magyar irodalma)**

**Hungarian Literature in the Minority
(Hungarian Literature in Transylvania and Upper Hungary)**

The domestic author; one of the most outstanding experts of Hungarian literature beyond the border, analyses the literature of the two largest parts of the Hungarian nation – of Romania and Slovakia – within the sphere of the whole Hungarian literature, in the light of how and by whom it was made richer.

Nemzeti kisebbség és nemzeti irodalom

Minden európai irodalomnak vannak regionális hagyományai és műhelyei, más-más szellemiséget mutat a londoni és az edinborough-i, a berlini és a müncheni, a párizsi és a provence-i irodalom, jóllehet az irodalom lényegi meghatározója, már mint a nyelv szerint, mindig angol, német vagy francia irodalomról beszélünk. A magyar irodalomnak, amely a folklorisztikus művek tanúsága szerint a magyar honfoglalás, vagyis a kilencedik század vége, írott formában pedig a 13. század óta van jelen Európában, ugyancsak megvoltak a maga regionális hagyományai. Így a Dunántúlon, amely az ország nyugati tartományaként mindig közel esett az európai kultúra nagy áramlataihoz, vagy Erdélyben, amelynek a nagy keleti birodalmak, így a török birodalom közelségében és egy időben ebben az alárendeltségében kellett befogadnia ezeket az áramlatokat.

A magyar irodalmat azonban nemcsak a regionális hagyományok tagolják, hanem az is, hogy az első világháborút lezáró békeszerződés a történelmi ország területének nagy részét (több mint kétharmadát) felosztotta az Osztrák–Magyar Monarchia utódállamai között, és a magyar népesség egyharmada (három és félmillió fő) a szomszédos államok keretei közé került. A korábban egységes magyar nemzeti irodalom ilyen módon négy, majd hét ország (Magyarország, Csehszlovákia, illetve Szlovákia, Románia, Jugoszlávia, illetve Szerbia, Horvátország, Szlovénia, valamint a Szovjetunió, illetve Ukrajna) magyar irodalma lett. Létrejött irodalmunk „trianoni” (az 1920-ban, Trianonban megkötött békeszerződés által meghatározott) rendszere, ez rendeződött át bizonyos mértékben a közép-európai kommunista diktatúrák és a szovjet csatlósállami berendezkedés bukása után azzal, hogy felbomlott az első világháborút követve kialakított csehszlovák és jugoszláv integráció.

Az Osztrák–Magyar Monarchia utódállamaiban kifejlődött kisebbségi magyar irodalmak nem egyszerűen a korábbi regionális (erdélyi, felvidéki, délvidéki) kultúrák utódai, még az erdélyi magyar irodalom sem, amely különben igen gazdag regionális hagyományokra (így a 16–17. században önálló erdélyi fejedelemség szellemi örökségére) támaszkodhatott. Az erdélyi és természetesen a szlovákiai (felvidéki) és vajdasági (délvidéki) magyar irodalom kialakulásában és történeti fejlődésében a kulturális regionalizmusnak legfeljebb kiegészítő szerepe volt. A regionális program, miként ezt az erdélyi, a szlovákiai és a vajdasági irodalmi viták is tanúsítják, pusztán a történelmi kényszer ered-

ményeként jött létre. Ennek a kényszernek a következtében kellett létrehozni az elszakított magyar területeken az ott élő magyar nemzeti közösség irodalmi intézményrendszerét: az irodalmi folyóiratokat, könyvkiadókat és irodalmi társaságokat.

Az irodalmi intézmények rendszerének kialakítása és működtetése viszonylag Erdélyben volt a legkönnyebb, tekintettel arra, hogy ennek az országrésznek megvoltak a maga, még késő középkori eredetű kulturális és irodalmi hagyományai, és az erdélyi (a két világháború között még határozott magyar többséget felmutató) városoknak: Kolozsvárnak, Nagyváradnak, Marosvásárhelynek igen kiterjedt magyar iskolahálózata és sajtója, igen erős magyar értelmisége volt. Jóval több erőfeszítést követelt a felvidéki és a délvidéki magyar irodalmi kultúra kialakítása, jóllehet ennek a két területnek is igen régi magyar kulturális központjai voltak: a Felvidéken Pozsony, Komárom és Kassa, a Délvidéken Szabadka. A második világháborút követő évtizedekben éppen ezek a városok veszítették el a magyar többségüket és intézményeik nagy részét. Csehszlovákiában, Romániában és Jugoszláviában, ha nem is egyforma intenzitással, mindenütt etnokratikus nemzetstratégiák érvényesültek, és a kommunista diktatúrák irányítási gyakorlatának megfelelően, ezek a stratégiák sehol sem nélkülözték az erőszakot. Ennek következménye volt, hogy a korábbi magyar városok etnikai szerkezete és jellege mára igen radikálisan megváltozott.

A kisebbségi magyar irodalom fellépésével kialakult a magyar nemzeti irodalom policentrikus modellje, amely azonban a maga rendszerében meglehetősen eltér mindazoktól a több központú nyelvi (angol, francia, német, spanyol) kultúráktól, amelyek egészen gyakori képződményei a jelenkori európai, illetve egyetemes kultúrának. A jelenkori világirodalomban ugyanis meglehetősen általános irodalmi policentrizmust az „egy nyelv – több nemzet” szélesebb körben tapasztalható jelensége alapozza meg. Ilyen módon beszélhetünk például nagy-britanniai, észak-amerikai, kanadai vagy ausztráliai, sőt afrikai angol irodalomról. A magyar irodalom esetében egészen másról van szó: a magyarországi, a romániai, a szlovákiai, a szerbiai stb. magyar irodalom egyetlen nemzet, a magyar nemzet irodalma, minthogy a Trianon óta bekövetkezett történelmi átalakulások nem jártak többféle magyar nemzeti identitás kifejlődésével, ellenkezőleg, minden magyar nemzeti közösség, amelyet 1918–1920-ban leválasztottak a magyarság törzsről, a nyelvében és kultúrájában, történelmében és hagyományában egységes magyar nemzet autentikus részének tudja magát.

A magyar irodalmi kultúra policentrikus modelljét ezért lényegében az a tény határozza meg, hogy az anyaország irodalma mellett az első, majd a második világháborút lezáró békeszerződések kényszerű következményeként több közép-európai országban is nagy létszámban élnek magyar nemzeti kisebbségek (jelenleg Romániában másfél millió, Szlovákiában öt és félszázezer, Ukrajnában százhatvanezer, Szerbiában háromszáz-ezer, Horvátországban, Szlovéniában és Ausztriában egyenként tíz–tizenötezer, összességében mintegy két és félmillió magyar – létszámuk ezek szerint nyolc évtized leforgása alatt egymillió fövel csökkent!), és ezek a nemzeti kisebbségek – nem utolsósorban nemzeti identitásuk fenntartása érdekében – létrehozták a saját irodalmukat. Hasonló a helyzet az 1945-ben, 1948-ban és 1956-ban a nyugati világba távozott magyar emigráns közösségekkel, nagyrészt ezek sem adták fel magyar nemzeti identitásukat, és a „kettős identitás” körülményei között is a magyar nemzet részének tekintik magukat.

A trianoni döntések után a Magyarországgal szomszédos országokban létrejött kisebbségi magyar irodalmak valójában két forrásból táplálkoztak, a regionális és az egyetemes nemzeti irodalom forrásaiból. Ennek a kettősségnek részben „irodalomontológiai”, részben irodalomtörténeti háttere volt. A magyar kisebbségi irodalmak egyrészt a maguk regionális hagyományaira támaszkodtak, minthogy ezek a hagyományok – Kolozsvár,

Nagyvárad, Marosvásárhely, Pozsony, Kassa, Szabadka történelmi és kulturális hagyományai – biztos erőforrást jelentettek, és minél gazdagabbak voltak, annál természetesebb módon ment végbe az irodalomalapítás folyamata. Másrészt az egész magyar irodalmi hagyománynak és a kortárs magyarországi irodalomnak is lényeges szerepe volt a kisebbségi magyar irodalmak megalapozásában, tájékozódásában és további fejlődésében. Nemcsak a korábbi egységes nemzeti irodalomnak, hanem a különfejlődés során létrejött értékeknek, törekvéseknek és intézményeknek is.

Mára a kisebbségi, így az erdélyi (a romániai) és a felvidéki (a szlovákiai) magyar irodalom mögött egy több mint nyolc évtizedes fejlődéstörténet áll. Írói nemzedékek váltották egymást, irodalmi intézmények szüntek meg és éledtek újra. Voltak ezeknek az irodalmaknak igen nehéz és küzdelmes éve is, így a közép-európai kommunista diktatúrák négyévtizedes korszakában, midőn elsősorban Erdélyben, de kisebb mértékben a Felvidéken is meg kellett küzdeni a magyar nemzeti kultúra és nemzeti identitás erőszakos felszámolására törekvő állami stratégiáival. Az 1989–1990-es közép-európai politikai átalakulások nyitottak új korszakot, új lehetőségeket a kisebbségi sorban tevékenykedő magyar kultúrák előtt. A demokratikus átalakulások, amelyek azonban nem voltak olyan mértékűek, hogy megteremtették volna a kisebbségi irodalmak teljesen biztonságos kiteljesedésének feltételeit, ismét teret nyitottak az irodalom szabadságának és az intézményrendszer megújulásának. Mind az erdélyi, mind a felvidéki magyar irodalom (e kettőről lesz szó a továbbiak során) új korszakába érkezett, a magyarországi irodalommal szoros összeköttetésben dolgozik, és értékes új művekkel gazdagítja a nemzeti irodalmat, olyan művekkel, amelyek számot tarthatnak az európai olvasóközönség érdeklődésére is.

Magyar irodalom Erdélyben

A mögöttünk maradt másfél-két évtizedben igen sokat változott a magyar irodalom. Egyfelől talán abban, hogy a korábbi realiztikus narrációt a posztmodern irodalom szemléletmódjára épülő elbeszélőmód váltotta fel, és ez személyessé tette, egyszersmind relativizálta az elbeszélő hagyományos nézőpontját, amelyet korábban mindenekelőtt a történelmi és társadalmi valóság bemutatásának és értelmezésének szándéka szabott meg. Másfelől abban, hogy irodalmunk hagyományos közösségi-nemzeti tanúságtételét és küldetésstudatát egy inkább meditatív, filozofikus gondolkodásmód váltotta fel. Valójában ezek a változások fűződtek Mészöly Miklós, Konrád György, Kertész Imre, Nadas Péter és Esterházy Péter műveikhez, közülük több is az európai olvasóközönség érdeklődésével találkozott.

Az erdélyi (és általában a kisebbségi) magyar irodalomban nem történtek ehhez hasonló radikális átalakulások, jóllehet ezen az irodalmon is rajta hagyta nyomot a múlt század vég posztmodern irodalmi fordulata. Ez az irodalom alig szakított a maga hagyományával, mi több, az 1989-et követő történelmi átalakulások után inkább visszatért azokhoz a tradíciókhoz, amelyeket a két világháború között kifejlődött erdélyi magyar irodalom: a költészetben Áprily Lajos, Tompa László, Reményik Sándor és Dsida Jenő, az elbeszélő irodalomban Kós Károly, Nyíró József, Makkai Sándor és Tamási Áron alakított ki. A jelen erdélyi magyar irodalma ezért továbbra is egyfelől abban a fogalmi térben helyezhető el, amelynek a kulturális regionalizmus (az erdélyiség) és az egyetemesség (az európaiság) a meghatározó pontjai: a regionális hagyományokból és tapasztalatokból táplálkozik, de mindig az egyetemesség távlatát kívánja megteremteni, és az európai szellemiséget célozza meg. Másfelől a nemzeti (kisebbségi) közösség kérdéseire kíván válaszolni oly módon, hogy ne maradjon meg a nemzeti retorika kommunikációs terében,

hanem valóban eljusson az öntörvényű alkotás magaslatára. Ebben az értelemben lett egyszerre a közösségi elkötelezettség és a szuverén formateremtés alkotó képviselője a költészetben Kányádi Sándor és Kovács András Ferenc, az elbeszélő irodalomban Sütő András és Szilágyi István.

A kommunista korszakot lezáró 1989-es karácsonyi forradalom teljesen új helyzetet teremtett az erdélyi magyar irodalom élettörténetében. Ez az irodalom jóformán a zsanronoki rendszer áldozatává vált a nyolevanes években, az állami cenzúra, az irodalomrendőri apparátus minden szuverén írói véleményt elhallgattatott, az irodalmi lapok többnyire a hivatalos propaganda kiszolgálására kényszerültek, és egyedül a Domokos Géza által irányított bukaresti Kriterion Könyvkiadónak sikerült eredményesebb kísérleteket tennie, igen szoros cenzurális korlátok között, az erdélyi magyar kultúra fenntartására. Mindez a kiadó vezetőjének következetes bátorságát és kitartását minősíti.

A Ceaușescu nevével fémjelzett rendszer összeomlása végül mégis megnyitotta az utat az irodalmi intézményrendszer szabadabb működése és kiteljesedése előtt. Az igen régóta (1926 óta) tevékenykedő kolozsvári *Korunk* című társadalomtudományi, irodalmi és művészeti folyóirat, Kántor Lajos szerkesztésében, valódi szellemi műhellyé vált, amely nem csupán az erdélyi, hanem az egész magyarság kultúrájának értelmezését és szolgálatát vállalta magára. Az ugyancsak kolozsvári *Utunk* című irodalmi lap helyett Szilágyi István szerkesztésében megindult a *Helikon* című folyóirat, a marosvásárhelyi *Igaz Szó* című folyóirat utódjaként pedig Markó Béla és Gálfalvi György szerkesztésében a *Látó* című folyóirat. A *Hét* című bukaresti hetilap szerkesztését Gálfalvi Zsolt, a kolozsvári *Művelődés* szerkesztését Szabó Zsolt vette át, és irányításukkal mindkét folyóirat az erdélyi magyarság kulturális felemelkedésének műhelye lett. A kelet-erdélyi székely vidék egyik kulturális központjában: Csíkszeredán indult meg a *Székelyföld*, Nagyváradon pedig a *Várad* című folyóirat. Új könyvkiadók léptek színre, a több évtizeden keresztül kitartó küzdelmet folytató bukaresti Kriterion mellett a kolozsvári Polis, a marosvásárhelyi Mentor, a csíkszeredai Pallas-Akadémia és még vagy egy tucat vállalkozás ad ki könyveket, nemcsak erdélyi, hanem magyarországi szerzőktől is.

Az erdélyi magyar irodalomban mindenekelőtt az elbeszélő próza hozott új hangot, tekintettel arra, hogy a szabadság légkörében ennek a műfajnak növekedtek meg igazán a valóságfeltáró és értelmezőlehetőségei. A költészet, már csak a metaforikus kifejezés-mód következtében is, mindig kötetlenebbül tehetett vallomást az erdélyi magyarság súlyos tapasztalatairól. A magyar nemzeti irodalom egyik leginkább elismert írója: a Marosvásárhelyen élő Sütő András évtizedek óta van jelen az egyetemes magyar irodalomban, első igazi írói sikerét az 1970-ben megjelent *Anyám könnyű álmat ígér* című „lírai szociográfiájával” aratta. Ez a költői előadásmódban és dokumentarista hitelességgel készült beszámoló egy erdélyi (mezőségi) magyar szórványtelepülés történelmi hányattatásáról ad képet, s ezzel valóságos iskolát csinált: amíg a bukaresti cenzúra egyáltalán megtiltotta, egymást követve kerültek az olvasó elé az erdélyi magyarság megpróbáltatásait bemutató könyvek, a többi között Szabó Gyula és Beke György önéletrajzi, illetve szociografikus írásai. A rendszerváltozást követve Sütő több kötetben (*Fülesek és fejszések között*, *Szemet szóért*, *Erdélyi változatlanóságok*) vetett számot a maga személyes és közösségi tapasztalataival, nem kis mértékben annak nyomán, hogy 1990 tavaszán a marosvásárhelyi magyarok békés tüntetése alkalmával a városba irányított felbőszített román ellentüntetők súlyosan megsebesítették: fél szemére megvakították.

Az erdélyi magyarság drámai közösségi tapasztalatai következtében bontakozott ki az Erdélyben mindig is népszerű történelmi regény műfaja, minként a két világháború közötti korszakban Kós Károly, Nyíró József és Makkai Sándor műveiben. A mögöttünk lé-

vő évtizedekben Szabó Gyula nagy terjedelmű (öt kötetben megjelent) történelmi regénye: *A sátán labdái* vitte tovább ezt az elbeszélő hagyományt. A „történelmi tudósításnak” nevezett regénysorozat a 17. század második felét, a fejedelmi Erdély hanyatlásának és összeomlásának keserves történetét mutatta be. Ugyancsak az erdélyi történelem múltját idézte fel Pusztai János *Tatárjárás* című regénytrilógiája, amely a 13. század közepén Magyarországra támadt tatár invázió országpusztító eseményeinek ábrázolásában utalt a jelenkori erdélyi magyarság történelmi megpróbáltatásaira.

Az erdélyi magyar elbeszélő irodalom és az egész magyar irodalom egyik kiváló képviselője a Kolozsváron tevékenykedő Szilágyi István, akinek még a diktatúra idején írott, de csak ennek bukása után megjelent nagy regény-parabolája: az *Agancsbozót* az abszurd irodalom eszközeivel mutatja be a mindenkori zsarnokság emberpusztító hatalmát. A regény hősei végsőkig ki vannak szolgáltatva egy olyan hatalomnak, amelyet valójában nem ismernek, személyiségük lassanként felbomlik az idegen erőszak nyomása alatt, és végül csak egy kétségbeesett lázadással sikerül emberi voltukat helyreállítani. Jelentékeny szakmai sikert arató újabb regénye: a *Hollóidő* a 16. század végének magyar világot kelti életre, a török hódoltság korát, midőn egy kis magyar mezőváros polgárai az idegen hódítóknak kiszolgáltatva keresik az emberhez méltó élet lehetőségét. Két emberi magatartás küzdelme zajlik ebben a drámai történelmi keretben: az egyik a túlélés, a másik a szembeszegülés igazát hirdeti. Jellegzetesen kisebbségi dilemma mindez, valójában mindkettő érvényes lehet, s az író nem is közöttük akar igazságot tenni, inkább magának a történelemnek az abszurd működését mutatja be, így alapozva meg regényének történelembölcseleti mondanivalóját.

A múlt ábrázolása a félmúlt, illetve a jelen vallató kérdései között kíván tájékozódni, közvetlenebbül vetik fel ezeket a kérdéseket a mai erdélyi magyar társadalom tapasztalatairól képet adó elbeszélő művek, így Bálint Tibor, Fodor Sándor, Sigmond István, Kozma Mária és Lőrincz György regényei. Az erdélyi magyar irodalom igen sokat veszített a zsarnokság utolsó éveiben, illetve közvetlenül a rendszerváltozás után, midőn számos kiváló erdélyi magyar író telepedett át Magyarországra, a többi között Beke György, Bodor Pál, Páskándi Géza, Bodor Ádám, Csiki László, Köntös-Szabó Zoltán és Vári Attila – ők továbbra is erdélyi magyar íróknak tartották, illetve tartják magukat, műveik mindazonáltal a magyarországi irodalom keretei között jelennek meg és találnak olvasóközönségre.

Erdélynek hagyományosan erőteljes volt az elbeszélő irodalma, és haloványabb volt a költészete, ez csak a két világháború közötti időkben ívelt fel, midőn az erdélyi magyar líra valóban a kisebbségi létbe kényszerült nemzeti közösség drámai tapasztalatainak a szószólójává vált. Ezt a küldetést vállalta a második világháborút követő évtizedek költészete is, különösen az ötvenes és hatvanas években indult lírikusok, akiknek versei hitelen képet festenek a kisebbségi közösség megpróbáltatásairól.

Az 1989-es rendszerváltozást megelőző évekből két olyan költőt kell megemlítenünk, akik azóta már nincsenek velünk: Székely Jánosra és Szilágyi Domokosra gondolok. Az első költő a huszadik század értelmiségi létének morális kérdéseit vetette fel, költői világában a történelmi lét drámai szemlélete kapott szerepet. A második, a harmincnégy évesen öngyilkosságot elkövető Szilágyi Domokos az újabb magyar líra egyik legnagyobb tehetsége volt. Költészete az avantgárd irányzatok vonzásában indult, ezzel is a teljesebb emberi élet vágyát fejezte ki. Erre a teljesebb életre azonban mindhiába vágyott a zsarnoki rendszer hazug világában, látásmódja ezért mindinkább elkomorodott, és végül tragikus színezetet kapott. Moralista költő volt, a veszélyeztetett erkölcsi értékeket iróniával próbálta védelmezni, mindazonáltal egyre inkább rá kellett döbbsennie arra, hogy maga a költészet: az emberi igazság és őszinteség mennyire védtelen.

A mögöttünk lévő évtizedek egyik legnépszerűbb és leginkább izgalmas költői teljesítménye Kányádi Sándor nevéhez fűződik. Indulásának egyszerűsége törekvő folklorisztikus és realista előadásmódját később az avantgárd költészet hatásával egészítette ki. Mindig természetes hajlamait követve azonosult a körötte élő emberi közösséggel, egyszerűsége mélyen átélte ennek a közösségnek: az erdélyi magyarságnak a drámai tapasztalatait, a megmaradásért folytatott küzdelem konfliktusait. Verse, például az erdélyi magyar szórványközösségek veszélyeztetettségéről beszélő *Fekete-piros* című költői rapszódia vagy a huszadik század kegyetlen történelme által meggyötört magyarság pusztulását sirató *Halottak napja Bécsben* című költői rekviem gondolati gazdagsággal, egyszerűsége mitológikus erővel idézték fel a nemzeti közösség tragikus tapasztalatait. Kányádi Sándor nemzeti költő, egyszerűsége „európai költő”, a fogalomnak abban az értelmében, hogy lírája következetesen vetett számot a huszadik század fájdalmas drámaival, és otthonosan tudta áttekinteni ennek a tragikus évszázadnak a szellemi, érzelmi és erkölcsi horizontját.

A kolozsvári Lászlóffy Aladár ugyancsak a mögöttünk lévő évtizedek súlyos erdélyi, magyar és európai tapasztalatait kívánta értelmezni költeményeiben: az emberi kultúra jövőjéről elmélkedett, igaz és tartós értékeket mutatott fel, a múlt eligazító tanulságait idézte fel. Az ő költészetét is megérintette korábban az avantgárd szellemisége, kiteljesedő lírája mindazonáltal az erdélyi magyar költészet korábbi hagyományainak klasszicizálásával, jelentékeny nyelvi erővel, időnként szellemes költői leleményekkel tett hitet a történelmi helytállás és a közösségi hűség erkölcsi eszményei mellett. Kányádi Sándor és Lászlóffy Aladár mellett Lászlóffy Csaba, Király László, Farkas Árpád, (a romániai politikai életben is kiemelkedő szerepet vállaló, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség elnökeként és újabban a bukaresti kormány elnökhelyetteseként tevékenykedő) Markó Béla, Egyed Emese és Ferencz István költészete érdemel odafigyelést.

A fiatalabb erdélyi magyar költészet kiváló képviselője Kovács András Ferenc, az ő költészete személyes egységbe tudta hozni a két világháború közötti erdélyi líra, a Nyugat körül gyülekező modern magyar költészet és a posztmodern költőiség hagyományait és beszédmódjait. Játékos fölénnyel bánik a szóval és a formával, ugyanakkor az ő költészetében is ott rejlik az erdélyi magyarság sorsáért érzett aggodalom, és megjelenik az a meggyőződés, miszerint az emberi személyiség és az emberi közösség belső konfliktusainak megoldásában a költészetnek kell gyógyító szerepet vállalnia. Mellette Orbán János Dénes, Fekete Vince és Sántha Attila tartoznak a fiatalabb erdélyi magyar líra ígéretei közé.

Az erdélyi magyar művelődésnek nagyobbak a színházi, mint a drámairodalmi hagyományai: Kolozsvár mindig is a magyar színi kultúra egyik központja volt, az erdélyi magyar szellemi élet hagyományosan pártolta a magyar dráma ügyét. A két világháború közötti korszakban azután az erdélyi drámairodalom is új erőre kapott, Kós Károly, gróf Bánffy Miklós és főként Tamási Áron drámai művei a budapesti közösség előtt is sikert arattak. Az utóbbi évtizedek magyar drámairodalmában viszont négy erdélyi szerzőnek is karakteres szerep jutott: Sütő Andrásra, Páskándi Gézára, Kocsis Istvánra és Székely Jánosra gondolok. Drámáik általában történelmi és bölcséleti parabolák, szinte mindig a zsarnokság természetrajzát, az emberhez nem méltó kiszolgáltatottságot mutatják be. A legnagyobb hatást Sütő András történelmi tragédiái, az *Egy lócsiszár virágvasárnapja* és a *Csillag a máglyán* aratták a magyar színpadon.

Magyar irodalom Szlovákiában

Az első világháború után a csehszlovák államhoz csatolt korábbi magyar Felvidék irodalma jóval nehezebben bontakozott ki, mint az erdélyi magyar irodalom. A területnek ko-

rábban kevésbé fejlődtek ki a magyar irodalmi hagyományai és intézményei, tekintettel arra, hogy közelebb esett Budapesthez, és a fellépő írói tehetségek többnyire a fővárosban helyezkedtek el. A történelmi kényszerűség mindazonáltal életre hívta a magyar irodalmi intézményeket és több jelentékeny író indítottak útnak, közöttük a baloldali Győry Dezsőt és premontrai papköltőt: Mécs Lászlót. Mindketten, ha más-más politikai előfeltevésekből is, a harcoss humanizmus szószólói voltak, és a második világháború idején egyértelműen szembefordultak a terjeszkedő fasizmussal. Ez a harcoss magatartás jellemezte a Kassa közelében elhelyezkedő kis Stósz bányavároskában magányba vonult Fábry Zoltán tevékenységét is, aki egy történelmi pillanatban: az 1945 és 1948 között érvényesülő csehszlovák magyarellenes kormánypolitika idején igen nagy szerepet vállalt magára a kisebbségi jogok védelmében.

Éppen a magyar kisebbség ellen bevezetett retorziók következtében a szlovákiai magyar irodalom csak nagy késéssel található magára, tulajdonképpen a hatvanas években, midőn kialakult a magyar kulturális és oktatási intézmények rendszere, és a falai között felnőtt fiatalabb nemzedékek vették kezükbe a kisebbségi irodalom ügyét. Ekkor jöttek létre olyan intézmények, mint a pozsonyi *Irodalmi Szemle* című folyóirat és az ugyancsak pozsonyi Madách Könyvkiadó. Az 1989–1990-es rendszerváltozás után ezeket újabb intézmények egészítették ki, így a *Kalligram* című irodalmi folyóirat, az ugyancsak Kalligram nevet viselő könyvkiadó, valamint a Dunaszerdahelyen működő Nap és Lilium Aurum elnevezésű kiadók. Megalakult a Szlovákiai Magyar Írók Társasága is.

A szlovákiai magyar elbeszélő irodalom első nagyobb sikerei Duba Gyula és Dobos László nevéhez fűződtek. Duba Gyula humoros írásokkal kezdte pályáját, majd szociografikus falurajzokban adott hiteles képet a dél-szlovákiai magyar paraszti társadalom korszakos átalakulásáról. Az ezekről szerzett személyes tapasztalatait összegezte *Ívnek a csukák* és *Örvénylő idő* című regényeiben. Dobos László mint kisebbségi politikus (1968-ban a szlovák kormány minisztere) és mint kulturális szervező (a Madách Könyvkiadó első igazgatója) fontos közéleti posztokat töltött be, íróként pedig a szlovákiai magyarság önismeretének (Fábry Zoltán mellett) legnagyobb hatású alakítója volt. Földönfutók című regényében a második világháború után elrendelt kisebbségellenes retorziók: a felvidéki magyarság kitelepítése és deportálása kegyetlen történetét idézte fel. *Egy szál ingben* című nagyregényében ugyancsak a magyar kisebbségi közösség történelmi megpróbáltatásaival vetett számot. Regénypoétikai tekintetben is eredeti művében a szociografikus „valóságirodalom” és a mitikus értelmű regényparabola lehetőségeit egyesítette.

Az utóbbi évtizedek magyar irodalmába hozott új színeket Grendel Lajos prózája, valójában a posztmodern magyar elbeszélő irodalom egyik eredeti változata. *Éleslövészet*, *Galeri* és *Áttételek* című regényeiben a kisebbségi magyar társadalom lelki traumáiról ad elemző leírást, miközben nemzedékének, a hetvenes években eszmélkedő generációnak a tapasztalatait és világgképét is mérlegre helyezi. Későbbi írásaiban az abszurd irodalom iránt érzett vonzódásáról tett tanúságot, emellett kiváló novellista, aki a klasszikus novellaformától a parafrázisra épülő történetig minden változatnak egyformán mestere.

Ahogy Erdélyben, a Felvidéken is mindig a költészet reagált leginkább közvetlenül a közösségi létezés eseményeire. Ez a költészet a szlovákiai magyar költőt ifjúságában övező falusi társadalom súlyos tapasztalatainak értelmezésétől jutott el a modern világban élő ember bölcséleti és erkölcsi konfliktusainak vizsgálatáig. Tözsér Árpád is kezdetben a közép-szlovákiai Gömör-vidéken töltött gyermekkorának élményvilágát szólaltatta meg, hogy később a szlovákiai magyar értelmiség identitásának eredeti értelmezésével adjon sajátos színeket az új magyar költészet palettájához. Verseinek uralkodó szólamává vált a kérdés, a meditáció, és mint *Történetek Mittel úrról, a gombáról és a magán-*

valóról, valamint *Mittelszoliszizmus* című verseskötetei tanúsítják, a költői személyiséget erősen háttérbe szorító, tárgyyszerű kifejezésmóddal vizsgálja a közép-európai létezés (ezen belül a magyar tapasztalat) tulajdonságait, mentális szerkezetét.

Nemzedéktársa, Cselényi László ugyancsak a közvetlen élettapasztalatok költői ábrázolását követve szegődött a költői modernség hívei közé. Kifejezésmódja a neoavantgárd struktúraépítési eljárásait és a mitikus szemléletmódot egyesíti, e kettős igénynek megfelelő költői kompozíciókban és nyelvezeten ad számot a szlovákiai magyarság történelmi tapasztalatairól és személyes felismeréseiről. *Jelen és történelem* című nagyobb költői kompozíciójában átfogó képet ad a kisebbségi lét konfliktusairól. A Kassán (azaz a kelet-szlovákiai nagyvárosban) élő Gál Sándor költőként, elbeszélőként, szociográfusként és tanulmányíróként helyezi mérlegre a kisebbségi létben szerzett személyes tapasztalatait, illetve a dél-szlovákiai magyarság közösségi tapasztalatait. *Mélyutak* című riportkönyvében ezekről a közösségi tapasztalatokról ad elemző beszámolót. Meg kell még említenünk a korábban Magyarországra áttelepült Tóth László és Varga Imre, illetve a Dunaszerdahelyen élő Barak László költői munkásságát, valamint a pozsonyi Koncsol László esszéírói és szociográfiai munkásságát.

A szlovákiai, miként az erdélyi magyar írók is, már a nyolcvanas évek eleje óta szoros egységben tevékenykednek a magyarországi irodalmi élettel. Az 1989-es rendszerváltozást követve tagjai lettek a Magyar Írószövetségnek és más irodalmi egyesületeknek, könyveik természetes módon vannak jelen a magyarországi folyóiratokban, a könyvkiadásban és a könyvpiacra, és rendre megkapják a Magyar Köztársaság kulturális díjait is, így az erdélyi Sütő András, Lászlóffy Aladár, Szilágyi Domokos, valamint a szlovákiai Tőzsér Árpád a legmagasabb irodalmi elismerésben: Kossuth-díjban, az erdélyi Benkő Samu és Kántor Lajos pedig a legnagyobb tudományos elismerésben: Széchenyi-díjban részesült. A magyarországi és a határon túli, kisebbségi magyar irodalmak lelki egysége mellett nagyrészt helyreállott irodalmunk intézményi egysége is, ez is hozzájárult ahhoz a magyar „nemzetegyesítéshez”, amelyre különben széles körben van igény, amelynek megvalósulása érdekében az európai integráció adhatja a legnagyobb támogatást.